

EGY PÁRTSZERVEZET KÉT ARCA

A mozgalmi pártok belső feszültségei az Öt Csillag Mozgalom példáján keresztül

Mikola Bálint

(Közép-európai Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola)

Oross Dániel

MTA TK Politikatudományi Intézet

ABSZTRAKT

Az olasz pártrendszer globális pénzügyi világválsággal párhuzamos dezintegrációjának köszönhetően a populista Öt Csillag Mozgalom domináns szereplővé vált az olasz politikai palettán. Mindezzel nemcsak a parlamenti erőviszonyok változtak meg, hanem egy új pártmodell is feltűnt a színen, amelynek életképessége élénk tudományos vitát generált. Az alábbi tanulmány Herbert Kitschelt „mozgalmi párt”-modellje (Kitschelt, 2006), illetve Katz és Mair (1993) „három arc”-elmélete fényében azt vizsgálja, hogy milyen belső szervezeti feszültségekhez vezethet egy olyan pártmodell, amelyben a párt egyes alkotóelemeinek egymáshoz való viszonya nem vagy csak lazán rögzített. Az elemzés pártdokumentumokra, illetve 19, a párt képviselőivel készített félig strukturált kvalitatív interjúra támaszkodva demonstrálja, hogy egy karizmatikus vezető és az autonóm helyi szervezetek közvetítő mechanizmusok nélküli együttélése csak korlátozott mértékben fenntartható, és számos esetben a szervezeten belüli konfliktusok eszkalálódásához vezet. A tanulmány az Öt Csillag Mozgalom bemutatásán keresztül egyben a mozgalmi pártok inherens belső feszültségeire is rámutat, megkérdőjelezve ezzel a hasonló szervezetek fenntarthatóságát, valamint hangsúlyozva az esetleges kormányzati szerepvállalásukban rejlő kihívásokat.

Kulcsszavak: populizmus ■ olasz pártpolitika ■ közvetlen demokrácia ■ mozgalmi pártok ■ Öt Csillag Mozgalom

BEVEZETŐ

Az állampolgárok politikával, hagyományos politikai pártokkal szembeni elégedetlensége új szervezeti megoldások létrejöttéhez vezetett, ami a pártokról szóló elméletek újragondolását vonta maga után. Tanulmányunkban egyfelől röviden ismertetjük azt a politikai kontextust és azt az utat, amin keresztül az Öt Csillag Mozgalom Olaszország vezető ellenzéki pártjává nőtte ki magát. Másfelől a párt szervezetének „három arcát” (Katz–Mair, 1993: 594.) vizsgálva, a párt dokumentumaira és a párt képviselőivel készített interjúkra

támaszkodva arra kívánunk választ adni, hogyan borult fel a párt közhatalmat gyakorló parlamenti, adminisztratív feladatokat ellátó testületei és a párt tagsága közötti egyensúly, és mindez milyen módon hátráltatja a szervezet intézményesülését.

A mozgalom sikerének politikai és gazdasági körülményei

Olaszország pártrendszere Európa többi országával összevetve számos különleges jellemző jegyet hord magán. Az alábbiakban elsőként azokat a specifikus politikai és gazdasági körülményeket vesszük számba, amelyek hozzájárultak az Öt Csillag Mozgalom sikeréhez.

Az 1992/1993-ban a Tangentopoli néven elhíresült botrány ügyében indult bírósági eljárások¹ sorozata nem csupán belpolitikai válságot eredményezett, hanem egyúttal az olasz pártrendszer szétesésének² kezdőpontját jelentette (Lanzone, 2015).

Az eljárásokat követően olyan mozgalmak jöttek létre, melyek a korrupciós vizsgálatok folytatását, valamint a választási törvény reformját követelték. A választási törvény 1993-as³ reformja alapvetően változtatta meg az olasz pártrendszert: megnövekedett a parlamentbe bejutó kis pártok száma, a pártrendszer fragmentációja egyúttal a koalíciós kormányok instabilitását is maga után vonta. Ezzel párhuzamosan drasztikusan csökkent a pártok tagsága (Mair – Van Biezen, 2001; Van Biezen és mtsai, 2012), jelentős mértékben nőtt a média szerepe (a választási kampányok mediatizációja), a pártok kampánya pedig perszonalizálttá vált, aminek következtében az adott párt vezetője került a középpontba (Calise, 2010). Ugyanakkor bár számos jel mutatott a miniszterelnöki pozíció megerősödésére, a prezidencializáció folyamata csak részben intézményesült (Mandák, 2016). A választási törvény későbbi reformjai, így a 2005-ös Porcellum és a 2015-ös Italicum a választási rendszer többségi elemeinek erősítésével, illetve a győztes premizálásával próbálták elősegíteni a kormányok stabilitását (Pasquino, 2015), azonban csak részleges sikerrel: az elmúlt 12 évben összesen 7 kabinet kormányozta Olaszországot, átlagosan kevesebb mint két évig. A 2017-es, ún. Rosatellum elsősorban a parlament alsó- és felsőházának választására vonatkozó korábbi szabályok inkompatibilitását hivatott orvosolni, illetve lehetővé tette a választási szövetségek közös indulását (Appostoli, 2017; Repubblica, 2017), hatásainak értékelésére a 2018-as választások tapasztalatai adnak majd lehetőséget.

Az 1993-as választási reform utáni első, 1994-es olaszországi parlamenti választásokon átütő sikert elérő Hajrá Olaszország⁴ (Forza Italia) a kilencvenes évektől a jobbközép választási szövetség élén az egyik legjelentősebb politikai szereplőként volt jelen széles szavazóbázissal. A párt felemelkedése elsősorban annak volt köszönhető, hogy sikeresen használta ki a Kereszténydemokrata

Párt szétesése nyomán keletkezett politikai űrt és az országban uralkodó pártokráciaellenes hangulatot. Silvio Berlusconi üzletemberként felhalmozott hatalmas vagyona biztosította a Hajrá Olaszország finanszírozását: ő lett pártjának alapítója, finanszírozója és vezetője, aki médiabirodalma révén el tudta érni, hogy a Forza Italia közismertté váljon a választópolgárok számára, új politikai szereplőként pedig el tudta hitetni a választókkal, hogy leszámol a pártok túlzott hatalmával, és megoldja az ország legégetőbb problémáit. Berlusconi kormánya azonban 1994. december 22-én lemondott, miután koalíciós partnere, az Északi Liga nem szavazta meg a nyugdíjreformot, és ezzel az ellenzék soraiba távozott. Berlusconi 1994. decemberi lemondását és a Lamberto Dini által vezetett szakértői kormány mandátumának lejártát követően a centrista pártok nagy része egyre inkább a baloldal reformszárnyához közeledett, ezzel létrejött a balközép választási szövetség. A balközép ezután szövetségre lépett mérsékelt baloldali és demokrata pártokkal. Ebből a koalícióból jött létre az Olajfa, melynek vezetője Romano Prodi lett. Az Olajfa létrejöttét követően a két nagy választási szövetség egymást váltva töltött be kormányzati szerepkört, hozzájárulva ezzel egy kétpólusú pártrendszer megszilárdulásához (Molnár, 2015).

A kétezres évek a pártok újabb és újabb kríziseit hozták. A sorozatos botrányok, valamint a 2008-ban kitört gazdasági válság⁴ következtében az állampolgárok politikai rendszerbe és pártokba vetett bizalma történelmi mélységbe süllyedt (Molnár, 2015). Mind kevesebb választópolgár akadt, aki a politika (pártok által ellenőrzött) hagyományos csatornáin keresztül kívánta politikai véleményét kifejezésre juttatni. Ezzel párhuzamosan egyre nőtt a politikai preferenciáit új csatornákon kifejezni kívánók aránya: az új média, a web 2.0 megjelenésével új lehetőségek nyíltak a politikában, amelyek egyúttal kedveztek más, a pártoktól eltérő típusú szervezetek megjelenésének (Lanzone, 2015).

AZ ÖT CSILLAG MOZGALOM KIALAKULÁSÁNAK, SZERVEZETÉNEK RÖVID BEMUTATÁSA (A HELYI AKTIVIZMUSTÓL AZ ORSZÁGOS POLITIKÁIG)

A Beppe Grillo személyéhez fűződő mozgalmat Olaszországban sokáig bizarr, irreleváns jelenségnek tartották. A '80-as évek elején Grillo számos televíziós műsor főszereplője volt. Előadásai idővel egyre inkább szatirikussá váltak, egy szombat esti varietéműsorban nyíltan kritizálta az Olasz Szocialista Pártot, ami miatt egy időre eltiltották az állami televízió adásaiban való szerepléstől. Grillo blogja (www.beppegrillo.it) 2005. január 26-án indult, idővel politikai elképzeléseinek (közvetlen demokrácia) és akciói ismertetésének fő eszköze lett. A blog mára a legolvasottabbak közé tartozik Olaszországban.

Grillo szerint a politika megújításának helye az önkormányzat, amit előbb Öt Csillag-listák, majd Öt Csillag-önkormányzatok újítanak meg. Az internet

hatékony használata mellett a meetup.com oldal a tagok toborzásának és a helyi csoportok kommunikációjának rendkívül hatékony eszközévé vált a mozgalom életében (Tronconi, 2015: 217.). Kétségtelenül van előzménye Olaszországban a helyi szintű építkezésnek: ilyen például a Berlusconi által létrehozott Forza Italia-klubok kulturális, politikai és társadalmi tevékenysége, ami szintén fontos fóruma volt a tagok toborzásának. Ám míg a Forza Italia-klubok mint pszeudo-civiliszervezetek elsődleges célja a közvélemény figyelmének felkeltése és ezáltal politikai tőke kovácsolása (Körösenyi–Patkós, 2017: 617–618.), addig a Meetupok legfontosabb célja, hogy terepet adjanak a helyi aktivizmusnak. A Meetup-tagok 2006-ot követően számos olyan helyi kezdeményezéshez csatlakoztak, amelyek a helyi és regionális hatóságok által tervezett biomassza-erőművek ellen tiltakoztak (Gobbi, 2012). Az „öt csillag” név is ebben az időszakban született: a párt nevében és logójában szereplő csillagok közül az első a környezetvédelem szempontjainak gazdasági érdekek elébe helyezését, a második a víz globális fontosságának felismerését, a harmadik a hulladékkibocsátás nullára csökkentését, a negyedik az emberek közötti kapcsolatok javítását, az ötödik a közösségi közlekedés fejlesztését célozza.

A mozgalom ideológiai profiljának középpontjában ökológiai kérdések és olyan, a hagyományos pártokkal szemben meghatározott lépések állnak, amelyek elősegítik a polgárok közvetlen részvételét a közügyek irányításában (például a digitális demokrácia eszközei révén).

A párt logójának kereskedelmi tulajdonjogát a párt alapszabálya rögzíti (Tronconi, 2015: 11.). A pártlogó 2016-ig kizárólag Beppe Grillo tulajdonát képezte, a párt legfrissebb szabályzatának értelmében egy Grillo által vezetett egyesület tulajdonában áll. Miután a tulajdonjog birtokosa dönthet arról, ki indulhat a párt jelöltjeként, e jellemzője miatt az Öt Csillag Mozgalom párt-szervezete a *franchise*-modell számos jegyét magán viseli (Carty, 2004).

A párt működésére vonatkozóan Grillo néhány egyszerű szabályt fektetett le. A párt egyetlen képviselője sem lehet két ciklusnál tovább hivatalban, valamint juttatásainak maximumát a párt szabályzata rögzíti. A párt képviselő-jelöltje csak büntetlen előéletű személy lehet.⁵

A mozgalom életében fordulópontot jelentett 2007. január 25-e, amikor az Öt Csillag állampolgári listák létrehozásának ötlete először felmerült. Ettől a pillanattól fogva a magát nem pártként meghatározó politikai mozgalom nyíltan politikai szervezetként működik. A párt által szervezett közvetlen részvételi fórumok 2007. szeptember 8-án nőttek első ízben országos méretűvé: az első V-Day (Vaffanculo-Day) során a párt aktivistái utcai közéleti akciókat szerveztek Olaszország 200 helyszínén egyidejűleg. A rendezvények célja egyúttal népszavazási aláírásgyűjtés volt.

Grillo 2008 márciusában, Firenzében a mozgalom első nemzeti találkozó-ján ismertette az Öt Csillag Mozgalom programjának fő pontjait. Az Öt Csillag Mozgalom hivatalosan 2009-ben alakult párttá. A szervezet kezdettől fogva

alulról, aktivisták helyi csoportjaiból építkezett. Az olasz politika térképén 2012 májusában tűnt fel, ahol váratlan sikert ért el a helyi és regionális választásokon, majd 2012 végén első lett a szicíliai regionális választáson. 2013-ban a parlamenti választásokon 25%-ot szerzett az alsóházban és 23%-ot a Szenátusban (ezzel az alsóház legnagyobb képviselőcsoportját alapíthatta meg), majd 2014-ben az Európai Parlamenti választásokon 21%-ot ért el (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. Az Öt Csillag Mozgalom által szerzett szavazatok, valamint a parlamenti, szenátusi és EP-mandátumok megoszlása

		Szavazatok	%	Képviselői helyek
2013	Alsóház	8 689 458	25,55	109
	Szenátus	7 285 850	23,79	54
EP-választás 2014		5 792 865	21,16	17

Forrás: Olaszország Belügyminisztériuma, <http://dait.interno.gov.it/elezioni/documenti>

Az Öt Csillag Mozgalom 2013-as választási eredménye jelentős részben a két nagy párt (Demokrata Párt, Szabadság Népe) leértékelődésének és az ezáltal létrejött lehetőségstruktúrájának volt köszönhető. Míg 2008-ban a két párt által szerzett szavazatok aránya a leadott szavazatok több mint 70%-át tette ki, ez az arány 2013-ban 50 százalék alá süllyedt. Míg a politikai rendszer a korábbi két választást követően a releváns pártok számának csökkenése és a szavazatok koncentrációja irányába mutatott, addig 2013-ban ez a tendencia (az Öt Csillag Mozgalom rendszerellenes álláspontjának is köszönhetően) a polarizálódás és a növekvő fragmentáció felé mozdult el (Conti–Memoli, 2015: 521.). A mozgalom sikere tehát az olasz pártrendszer átrendeződését vonta maga után.

Az Öt Csillag mozgalom pártszervezetével kapcsolatban számos máig megoldatlan kérdés, ellentmondás rajzolódik ki. Miként lehet egy hangsúlyozottan „nem-párt” az ellenzék vezető ereje, és mindez milyen feszültségekkel jár? Hogyan borul fel a párton belüli funkciók egyensúlya egy mozgalmi pártban, és ez milyen módon hátráltatja a szervezet intézményesülését?

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

A fenti kutatási kérdések megválaszolása érdekében először áttekintjük a vonatkozó szakirodalom legfontosabb megállapításait, amelyet az általunk gyűjtött adatok elemzése követ. Az empirikus elemzés a pártirodalomban elterjedt gyakorlatnak megfelelően elsősorban a hivatalos párt dokumentumokra, illetve az azt kiegészítő egyéb szabályzatokra hagyatkozik, amelyek az Öt Csillag

Mozgalom sajátos természetének megfelelően többnyire online források, jelentős részben az alapító Beppe Grillo által közzétett blogbejegyzések és „szabályzatok”. Ugyanakkor, mivel a párt dokumentumokban rögzített *formális* eljárások gyakran nincsenek összhangban a pártokon belül megnyilvánuló *informális* gyakorlatokkal (Poguntke és mtsai, 2016: 9.), utóbbiak feltérképezése végett félig strukturált interjúkat készítettünk a párt összesen 19 képviselőjével, egy parlamenti képviselő pedig írásban válaszolt a kérdéseinkre. Az interjúk túlnyomó többsége (12) a párt 2017-es éves találkozóján, Riminiben tartott „Italia 5 Stelle” rendezvényen készült (az interjúalanyok részletes listája a *Függelék*ben olvasható).⁶ Ugyanakkor mivel feltételezhető, hogy a rendezvényen elsősorban a pártvezetéshez lojális képviselők vettek részt, az ott készült interjúkat olyan korábbi *grillinik*⁷ vallomásaival egészítettük ki, akiknek a pártvezetéssel kialakult konfliktusai nyílt szakításhoz és/vagy a pártból való kizáráshoz vezettek. Az interjúk feldolgozása során induktív módon dolgoztunk ki egy kódrendszert, amely a legfontosabb témák és az azokon belül megjelenő domináns narratívák azonosítását szolgálta (Fereday és mtsai, 2006; Thomas, 2006). Az ilyen módon kialakított négy tematikus blokk közül az alábbi elemzés kettőre koncentrál: a képviselők és a helyi aktivisták, valamint a képviselők és a (többféleképpen definiálható) „központ” kapcsolatára. Mivel az interjúalanyok túlnyomó többsége helyi, illetve regionális szinten politizál, a párt parlamenti képviselői (*party in public office*) és a pártvezetés közötti viszony leírásánál korábbi tudományos publikációkra hivatkozunk.

Az előbbieken felsorolt elsődleges források kiegészülnek az olasz pártirodalomból származó másodlagos forrásokkal, illetve a párton belüli konfliktusokat részletező olasz, elsősorban online médiaforrásokkal. Utóbbiak természetesen megfelelő forráskritikával kezelendők, ugyanakkor a párt online térbe való beágyazottsága miatt megkerülhetetlenek.

AZ ÖT CSILLAG MOZGALOM MEGHATÁROZÁSA A PÁRTSZERVEZETEK LEÍRÁSÁRA ALKALMAZOTT TIPOLÓGIÁK TÜKRÉBEN

Amint azt a fenti bevezető is megerősíti, az Öt Csillag Mozgalom egy olyan időszakban jelent meg az olasz pártrendszerben, amelyben a választópolgárok korábban nem látott tömegei fordultak el a válságkezelésben kudarcot vallott vagy egyéb okokból (jellemzően korrupciós botrányok miatt) diszkreditálódott hagyományos pártoktól. Újdonságát ugyanakkor nemcsak képviselőinek a politikai intézményrendszerben való járatlansága, hanem egyben a pártszervezet innovatív volta is adta. Az Öt Csillag Mozgalom az olasz pártrendszeren belüli különállásának megértéséhez először a párt, illetve az azon belül működő intézmények öndefinícióját kell megvizsgálnunk. Ezt követően kísérletet teszünk arra, hogy az elérhető párt dokumentumok és másodlagos irodalmi for-

rások alapján elhelyezzük a pártot a pártkutatók által korábban meghatározott ideáltípusok mezőjében. A tanulmány későbbi szekciói a szerzők által gyűjtött kvalitatív információk (elsősorban a párt helyi és regionális képviselőivel készített félig strukturált interjúk) alapján demonstrálják, hogy a párt sajátos szerkezete milyen belső feszültségeket hordoz, illetve ezek hogyan járulnak hozzá egy „kétarcú” párt létrejöttéhez, amelyben a párt közhatalmat gyakorló (*party in public office*), illetve a pártszervezetet irányító (*party in central office*) testületei egymással erős átfedésben, a kompetenciák világos elhatárolása nélkül működnek (Katz–Mair, 1993).

Míg az 1990-es évek végéig Katz és Mair (1995) kartellpárt-tézise uralta a pártszervezetekről szóló irodalmat, az ezredforduló környékén a pártszervezetek diverzifikációjával párhuzamosan számos új pártmodell jelent meg, amelyek a hagyományos tömegpárttól eltérő szerkezetű új formációkat próbálták leírni (Bolleyer, 2007). E modellek közös vonása, hogy valamilyen módon reflektálnak a korábban megszokott egyértelmű alá-fölérendeltségi viszonyokat felváltó horizontalitás terjedésére, illetve a pártszervezet különböző egységeinek relatív autonómiájára. Elsőként azonban Katz és Mair (1993) „három arc”-elméletének legfőbb pontjait foglaljuk össze, hogy a későbbiekben azonosítani tudjuk azokat a pontokat, amelyeken az Öt Csillag Mozgalom eltér az ismert modelltől.

A pártszervezetek három arca

Richard Katz és Peter Mair „a pártszervezetek három arca”-elmélete (1993) azt a pártirodalomban korábban elterjedt nézetet igyekezett cáfolni, miszerint a pártok egységes cselekvőként (*unitary actor*) kezelhetőek. Ugyan a pártok egységességét korábban más szerzők is megkérdőjelezték (pl. Laver–Schofield 1990), a párt konkrét alkotóelemeinek azonosítása az előbbi szerzőkhöz köthető. Katz és Mair három, egymástól elkülöníthető „arcra” osztotta fel a politikai pártokat: a párt közhatalmat gyakorló, vagyis parlamenti vagy kormányzati képviselőt ellátó arcára (*party in public office*), a párt parlamenten kívüli, ellenőrző és adminisztratív feladatokat ellátó testületeire (*party in central office*), illetve a párt tagságára, aktivistáira és elkötelezett szavazói bázisára (*party on the ground*) (Katz–Mair, 1993: 594.).

Az Öt Csillag Mozgalom tanulmányozása szempontjából különös figyelmet érdemel az a Katz és Mair által is megfogalmazott kérdés, hogy „miért van egyáltalán szüksége egy pártnak központi irodára” (Katz–Mair, 1993: 600.). A szerzők szerint a központi pártadminisztrációnak alapvetően három szerepe lehet: 1. szolgálhat a párt kiinduló magjaként, amely megszervezi a későbbi pártszervezetet, és megtalálja az alkalmas helyi jelölteket; 2. irányíthatja a párt országos kampányát, ezzel ellenőrizve a párt bázisát; 3. felügyelheti a párt

képviselőinek tevékenységét a bázis nevében. Ezen funkciók ellátása azonban feltételez két olyan körülményt, amely az Öt Csillag Mozgalom esetében nem áll fenn: egyrészt azt, hogy a párt adminisztrációjában a párt másik két arcának delegált képviselői is részt vesznek, másrészt pedig, hogy a pártnak van egy meghatározott szabályok (akár kinevezés) által felállított végrehajtó testülete. Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy az Öt Csillag Mozgalom megnyíban tér el ettől az ideáltípustól, az alábbiakban áttekintjük, hogy milyen más modellekből kölcsönzött elemek jelennek meg a pártszervezetében.

Új pártmodellek

A fenti pártmodell korszerűtlensége az ezredforduló környékén vált nyilvánvalóvá, amikor a pártkutatók számos új modellt vázoltak fel az új pártszervezetek leírására. Ezek alapvetően két, egymással párhuzamos tendenciára reflektáltak: 1. a pártvezetők, illetve a *party in public office* megnövekedett súlyára a párt másik két arcával szemben (Katz–Mair, 1995; Katz, 2001); 2. a pártok helyi szervezeteinek, bázisának növekvő autonómiájára. Míg egyes modellek (Hopkin–Paolucci, 1999) a politikai vállalkozók által alapított, gazdasági társaságokhoz hasonló (*parties as business firms*) pártok terjedésére hívták fel a figyelmet, addig Carty (2004) *franchise*-modellje a „márkát” adó központ és a helyi szervezetek kölcsönös autonómiájára helyezte a hangsúlyt. Szintén megjelentek olyan pártmodellek, amelyek az internet mint a pártszerveződést befolyásoló tényező jelentőségét hangsúlyozták, feltételezve, hogy az internet alkalmas eszköz lehet a párt és annak szavazói közötti kapcsolat megerősítésére, valamint a korábban csak párttagok számára hozzáférhető jogosultságok (például belső folyamatokban való szavazati jog) kiterjesztésére (Margetts, 2001; 2006).

Habár a fent ismertetett pártmodellek számos eleme alkalmazható az Öt Csillag Mozgalom bizonyos aspektusainak leírására, a szervezet egészének jellemzésére az új pártmodellek közül a Kitschelt (2006: 278.) által bevezetett „mozgalmi párt” a legalkalmasabb, amelynek létrejöttéről akkor beszélhetünk, ha egy politikai vállalkozó úgy lép az „intézményesített” politika színpadára (jellemzően az országos választásokon való részvétel formájában), hogy nem teszi meg az ehhez szükséges szervezetépítési lépéseket, vagyis nem épít ki közvetítő mechanizmusokat a helyi szervezetek és a majdani parlamenti párt között. Az ennek eredményeképpen létrejött pártszervezet a következő két extrém pólus által meghatározott térben helyezhető el: ezek egyike egy karizmatikus vezető „feltétel nélküli és megkérdőjelezhetetlen” hatalmán és személyes követőinek hűségén alapul, míg a másik egy bázisdemokratikus, részvételen alapuló szervezet, amelyben a döntések a párt legalacsonyabb szintjein, az aktivisták közvetlen részvételével születnek (Kitschelt, 2006: 280–281.).

Az Öt Csillag Mozgalom a mozgalmi pártok ezen két szélsőséges típusának sajátosságait kombinálja, amely által egyfajta karizmatikus-bázisdemokratikus „hibrid” szervezeti forma jön létre (Chironi–Fittipaldi, 2017).

Beppe Grillo pártjának mozgalmi pártként való leírása az olasz pártirodalomban is tükröződik (Bordignon–Ceccarini, 2013; Conti–Memoli, 2015; Lanzone, 2015; Mosca, 2014; Pasarelli–Tuorto, 2016; Tronconi, 2015), más tanulmányokban „antielitista kiberpártként” is hivatkoznak rá (Hartleb, 2013). Habár a párt tárgyalása kapcsán rendszeresen előkerülnek a horizontális pártmodellek is (Carty, 2004; Lanzone, 2015), ezt mindenképpen árnyalja az informális vezető erős és megkérdőjelezhetetlen központi szerepe, illetve *de facto* bármikor használható vétójoga, amelyet a szervezet logójához kapcsolódó körülményes jogi helyzet is megalapoz. Megjegyzendő, hogy habár a pártot gyakran a globális pénzügyi válság árnyékában felívelő neopopulista hullám (Kriesi, 2012; 2015) pártjai közé sorolják a spanyol Podemossal, illetve a görög Szirizával együtt (Della Porta és mtsai, 2017; De Prat, 2015; Vittori, 2017), a hasonlóság inkább ideológiai, hiszen utóbbiak pártszervezete számos elemében a hagyományos tömegpártokéra hasonlít. Paradox módon hiába nyilvánvaló tehát, hogy az Öt Csillag Mozgalom nem feleltethető meg egyik intézményesült pártmodellnek sem, a belső dinamikájának megértését meghaladottsága ellenére mégis leginkább a *pártszervezetek három arca* elmélet segíti (Katz–Mair, 1993), mivel a *party in central office* különleges volta az, ami a legerősebben meghatározza ezt az újszerű formációt. Másképpen fogalmazva, a lenti empirikus elemzés azt demonstrálja, hogy egy archetipikusnak tekinthető mozgalmi pártban hogyan borul fel a „három arc” egyensúlya, és ez hogyan hat a szervezet fenntarthatóságára.

FORMÁLIS SZINT:

PÁRTSZABÁLYOK AZ ÖT CSILLAG MOZGALOMBAN

Habár az Öt Csillag Mozgalom már alapszabályában (MoVimento 5 Stelle, 2016) is a pártjelleg megtagadására épül, a szervezet mind felépítését, mind jogi természetét illetően egyértelműen megfelel a politikai pártokkal szemben támasztott kritériumoknak; ennek megfelelően az olasz és a nemzetközi szakirodalom is egységesen pártként kezeli. Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy a párt hogyan szabályozza „három arcának” működését a „hivatalos” pártdokumentumaiban.

A tagság (party on the ground)

A párt online infrastruktúrájának köszönhetően a párthoz csatlakozni kívánók előtt álló belépési küszöb meglehetősen alacsony: mindössze egy online jelent-

kezési lap kitöltése szükséges, valamint annak deklarálása, hogy a csatlakozni kívánó személy nagykorú, olasz állampolgár, és nem tagja más politikai pártnak vagy olyan egyesületnek, amelynek céljai ellentétesek az Öt Csillag Mozgalom céljaival. Szintén az alacsony belépési küszöb irányába mutat az a tény, hogy a Political Party Database (PPDB) adatai szerint az olasz pártok közül egyedül az Öt Csillag Mozgalom nem szed tagdíjat (Poguntke és mtsai, 2016), csak önkéntes adományokat fogad el. Habár az alacsony belépési küszöb a tagok és a párt-szimpatizánsok közötti határok elmosódásának trendjébe illeszkedik (Bolleyer és mtsai, 2015; Gauja, 2015, Kosiara-Pedersen és mtsai, 2014; Scarrow, 2014), fontos megjegyezni, hogy a tagság megerősítése csak a személyes dokumentumok elküldése és hitelesítése után történik meg, a „próbaidő” (az az időszak, amely során az új tag nem rendelkezik szavazati joggal a belső folyamatokban) pedig szavazásonként eltérő, de akár a kilenc hónapot is elérheti (Lanzone-Rombi, 2014; Mikola, 2017). A teljes értékű tagság elérése így ugyan díjmentes, de meglehetősen időigényes, ami egyrészt a más pártok érdekeit képviselő „pötyautasok”, illetve a csak az előválasztások miatt csatlakozó, később passzívva váló tagok tömeges beáramlását (Carty, 2013) hivatott megelőzni.

A párt bázisának szervezeti formái jóval kevésbé körülhatároltak, mint a csatlakozás feltételei: mivel a pártnak nincsen hagyományos értelemben vett pártkongresszusa, a tagok alapvetően három csatornán keresztül tudnak részt venni a szervezet tevékenységeiben: 1. a párthoz hivatalosan nem tartozó, de a helyi pártaktivisták önszerveződésében továbbra is fontos szerepet játszó Meetup.com platform csoportjain keresztül; 2. a Meetupot csak részben helyettesítő, a párt által üzemeltetett országos internetes platform, a Rousseau használatával; 3. a helyi aktivisták és a helyi képviselők többé-kevésbé rendszeres, informális találkozóin. Az előző három csatorna közül konkrét döntéshozatali kompetenciával csak a Rousseau bír: ezen keresztül bonyolítják le a jelöltek kiválasztását, az országos program egyes elemeinek szavazás útján történő ratifikációját, illetve a szabályokat megszegő képviselők kizárásának jóváhagyását is. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a pártvezetés több esetben informálisan megkerüli ezeket a csatornákat.

A parlamenti párt (party in public office)

Habár a párt egyes alapelvei, például a mandátumok számának korlátozása már a kezdetektől megjelentek az Öt Csillag Mozgalom diskurzusában, a képviselők kiválasztására vonatkozó kritériumok pontos lefektetésére csak az első országos választási szereplésre készülve, 2012-ben került sor (MoVimento 5 Stelle, 2012). Ezek a következő többletelvárásokat fogalmazták meg a párt jelöltjeivel szemben: legalább 25 éves betöltött életkor, büntetlen előélet, illetve legfeljebb két ciklus korábbi köztisztviselői tapasztalat (Mikola, 2017). Ugyan-

akkor a párt jelöltjeinek megválasztásuk után azt is vállalniuk kellett, hogy egy szigorú magatartási kódex előírásaihoz tartják magukat, amely jelentősen korlátozza a mandátumuk szabadságát, többek között azáltal, hogy parlamenti tevékenységük ellenőrzését a tagság kezébe adja (Lanzone, 2015; Tronconi, 2015).⁸ Ez a magatartási kódex lefekteti, hogy a párt képviselői csak egyes szavazások alkalmával működhetnek együtt más pártokkal, koalícióra azonban nem léphetnek velük. A szabályzat szintén előírja, hogy a parlamenti képviselők nem vehetnek részt tévés vitaműsorokban, illetve hogy a kiadásaikról minden hónapban el kell számolniuk a párt honlapján (MoVimento 5 Stelle, 2017). A parlamenti képviselők törvényalkotási tevékenysége is szabályozott: a képviselőcsoport közös álláspontjáról belső, egyszerű többségi szavazásokon döntenek, míg a párttagok által kezdeményezett törvényjavaslatokat („*Lex Iscritti*”) kötelesek betérjeszteni, amennyiben azok támogatottsága eléri a regisztrált tagok 20%-át.⁹ Az előírásokat megsértő képviselők kizárását a képviselői csoport kezdeményezheti, a döntést azonban a párttagoknak is jóvá kell hagyniuk, online szavazás keretében. A pártvezetés közvetlen befolyását a Grillo által kinevezett „kommunikációs csoporton”, valamint a parlamenti képviselők sorából választott öttagú „igazgató bizottságon” keresztül gyakorolta a képviselők felett, utóbbi azonban 2016-ban hivatalos bejelentés nélkül megszűnt (Repubblica, 2016).

A pártvezetés (party in central office)

A pártadminisztráció az Öt Csillag Mozgalom legkevésbé transzparensen szabályozott, ugyanakkor a belső döntéshozatali hierarchia szempontjából leginkább meghatározó arca. Megfoghatatlanságát jól jelzi a leírására használt kifejezések pontatlansága: a párt végrehajtói szintjére a párt tagjai legtöbbször csak a „staff”-ként hivatkoznak, míg a Grillo személyében összpontosuló legfelső vezetői szintet csak a „csúcsvezetésként” (*vertice*) emlegetik. Mivel e testületek összetétele, kompetenciái és jogkörei a párt dokumentumokban közvetlenül nem jelennek meg, szerepük megértése végett a párt kialakulásának történetére kell visszautalnunk. Beppe Grillo blogjának, majd a párt online infrastruktúrájának kialakításában döntő szerepet játszott a párt „társalapítójaként” emlegetett, 2016-ban elhunyt Gianroberto Casaleggio informatikai cége, a Casaleggio Associati. A cég pontos szerepéről nem állnak rendelkezésre hiteles leírások: a hivatalos álláspont szerint a Casaleggio Associati csak az informatikai háttérért felel, más beszámolók (pl. Canestrari–Biondo, 2017) szerint a párttal kapcsolatos érdemi stratégiai döntések is itt születnek. Mivel a Casaleggio Associati egy nem választott tisztviselőkből álló magánvállalkozás, a párt hivatalos retorikájában a személytelenítő „staff” címkével illetik, ezzel is erősítve mintegy „karbantartói” háttérszerepét. Más a helyzet Beppe

Grillóval, aki egészen 2017 szeptemberéig egy személyben viselte a – jogilag értelmezhetetlen, épp ezért megkérdőjelezhetetlen – „védelmező” (*garante*), a párt bázisának „megafonja”, valamint a „politikai vezető” (*capo politico*) tisztességét, mígnem utóbbit átruházta az online szavazás keretében miniszterelnök-jelöltté választott Luigi Di Maióra, 2017-es év végi üzenetében pedig bejelentette, hogy egy időre háttérbe vonul (Corriere della Sera, 2018).

INFORMÁLIS SZINT: KÉT ARC – A GRILLO–CASALEGGIO-TENGELY ÉS A HELYI AKTIVISTÁK

Egy olyan párt esetében, amelyet a helyi aktivizmus, illetve egyes lokális ügyek képviselete hívott életre, várható, hogy a helyi szervezetek erős, különálló identitást alakítanak ki, amely a párt intézményesülése és az országos politikában való szerepvállalása esetén konfliktusokhoz vezethet. Ezek a konfliktusok már egészen 2012-től, az országos politikai porondra való kilépés évétől kezdve megjelentek az Öt Csillag Mozgalomban, amelyet számos helyi aktivista nem támogatott (Lanzone, 2015). A párt váratlanul erős szereplése a 2013-as választásokon azonban visszafordíthatatlanná tette az intézményesülés (Arter–Kestilä–Kekkonen, 2014; Harmel–Svasand, 1993; Kitschelt, 1989; Panebianco, 1988) folyamatát, és egy új erőegyensúly kialakulását tette szükségessé a szervezeten belül (Detterbeck, 2005; Pedersen, 2010; Van Biezen, 2000). Ennek az új egyensúlynak a kialakulása két, egymással párhuzamos tendenciát hívott életre, amelyet az alábbiakban külön tárgyalunk: a helyi csoportok és az országos vezetés együttműködését, illetve a két szint közötti nyílt konfrontációt. Ahogyan azt a párt képviselőivel készített interjúkból idézett alábbi részletek is megvilágítják, utóbbira elsősorban akkor kerül sor, amikor a párt valamilyik képviselője nyilvános kritikát fogalmaz meg a párt működésével kapcsolatban – a békés együttműködés lehetséges, de feltételekhez kötött.

A helyi szervezetek és a központ együttműködése

A párt helyi és regionális képviselőivel készített interjúk visszatérő eleme volt a helyi szint függetlenségének hangsúlyozása, amely összhangban áll a párt hivatalos narratívájával. Az alacsonyabb közigazgatási szintek képviselőinek a központhoz való viszonyulását jól illusztrálja az alábbi idézet:

„Soha nem éreztem semmilyen beavatkozást a központból. Az én mandátumom során, a saját tevékenységeimben, soha nem volt semmiféle interferencia.”
(az Öt Csillag Mozgalom helyi önkormányzati képviselője, Terni, Umbria tartomány)

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulások azt a képet erősítik, miszerint az Öt Csillag Mozgalom helyi szervezetei érdemi autonómiát élveznek belső működésükre nézve, amit legfeljebb az országos program, illetve a Beppe Grillo által lefektetett, fentiekben bemutatott „néhány, egyszerű szabály” korlátoz. Ez az álláspont nem jelenti az egyes szintereken jelentkező konfliktusok figyelmen kívül hagyását, amelyet az interjúalanyok három nagy narratíva mentén magyaráztak.

Az első narratíva szerint ugyan valóban előfordul, hogy Grillo és a szűk értelemben vett (informális) pártvezetés beavatkozik helyi folyamatokba (például a jelöltek kiválasztásába), az ilyen beavatkozások azonban a jó választási szereplés, illetve a párt koherenciájának megőrzése miatt szükségszerűek, egyszersmind elfogadhatóak. Ez az értelmezés jelenik meg az alábbi idézetben is:

„Ha az Öt Csillag Mozgalom jelöltjeként indulsz, akkor tudod, hogy van egy program, amit képviselned kell, tudod, hogy nem állhatsz nyomozás vagy vád alatt. Abban a pillanatban, amikor ezek a feltételek hiányoznak, akkor a programmal ellentétes módon cselekszel, vagyis szemben az Öt Csillag Mozgalommal, ekkor már nem vagy többé a pártban, természetes, hogy kizárnak.”

(az Öt Csillag Mozgalom helyi önkormányzati képviselője, Umbria tartomány)

A második értelmezés szerint ugyan előfordulnak olyan esetek, amikor a pártvezetés önkényesen avatkozik be egy belső folyamatba, de ezek olyan kivételes epizódok, amik csak „erősítik a szabályt”, vagyis azt a képet, miszerint az Öt Csillag Mozgalom egy demokratikusan működő szervezet.

„Genova az egyetlen olyan eset a kétezer megválasztott képviselőből egész Olaszországban, ahol a »védelmező« beavatkozott. Nem ismerem a genovai helyzetet, ezért nem akarok ítélni. Csupán azt gondolom, hogy ha volt egy ilyen beavatkozás, annak kellett hogy legyen oka, figyelembe véve, hogy ez egy nagyon erőteljes beavatkozás volt. De ez a beavatkozás megerősíti, hogy az összes többi (jelöltállítási folyamat) teljesen szabad volt.”

(az Öt Csillag Mozgalom regionális önkormányzati képviselője, Szicília tartomány)

A harmadik értelmezés szerint ugyan elképzelhető, hogy az Öt Csillag Mozgalom vezetői beleszólnak bizonyos belső döntéshozatali folyamatokba, a párt működése még így is sokkal demokratikusabb, mint a többi olasz párté.

„A párton belüli demokrácia hiánya a többi pártnál jelentkezik, ahol a párttitkárok és a politikai vezetők döntenek el, hogy ki induljon és ki ne induljon a párt jelöltjeként.”

(az Öt Csillag Mozgalom regionális önkormányzati képviselője, Szicília tartomány)

A pártvezetés önkényes döntéseinek elfogadását tovább erősítheti a párt helyi funkcionáriusainak a politikában való járatlansága, amelynek okán számos alkalommal a „központ” tanácsára szorulnak. A tapasztalathiány ellensúlyozására részben a párt 2016-ban üzembe helyezett internetes platformja, a Rousseau kínál megoldást az ún. „e-learning” formájában (Deseeris, 2017), ahol egy, az aktivisták és párttisztviselők számára elérhető felületen oktatóvideók keretében magyarázzák el egyes politikai intézmények működését. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a milánói székhelyű Casaleggio Associati, illetve a párt országos hivatalt betöltő képviselői rendszeres tanácsokkal látják el a helyi politikusokat, amire a jelek szerint kölcsönös az igény:

„Valójában gyakran és szívesen segítünk egymásnak az összes vezetővel, az Európai Parlamenti képviselőket is beleértve. Ők segítenek nekünk továbbvinni olyan javaslatokat, amelyeknek európai vagy országos aspektusa is lehet, a parlamenti képviselők pedig hozzánk jönnek, hogy jobban megértsék, hogyan működnek bizonyos dolgok helyi szinten.”

(az Öt Csillag Mozgalom önkormányzati képviselője, Róma, Lazio tartomány)

Nyílt konfrontáció: lojalitás vagy kizárás

Habár a fent idézett (a pártvezetéshez lojális) képviselők elmondása alapján a két szint együttélése a hatáskörök kölcsönös tiszteletben tartásán alapul, megközelítve ezzel a *stratarchy* ideálját (Carty, 2004), ennek látszólag ellentmondanak azok az esetek, amelyben a felmerülő konfliktusokat meglehetősen zajos, antidemokratikus módon rendezte a pártvezetés, illetve többnyire Beppe Grillo személyesen.¹⁰ Habár a pártból való kizárás módját a párt szabályzata (MoVimento 5 Stelle, 2016) részletesen körülírja, a gyakorlatban a pártvezetés ettől számos esetben önkényesen eltér. A konfrontáció alapját az esetek többségében a jelöltség jóváhagyása adja: mivel a párt szimbóluma felett a módosított alapszabály (MoVimento 5 Stelle, 2016) szerint is egy Grillo által dominált egyesület rendelkezik (Lanzone, 2015), a párt jelöltje csak olyan személy lehet, aki megfelel az általa állított feltételeknek. Grillo azonban különösen rossz szemmel nézi a nyilvánosan megfogalmazott kritikát, ezért a kizárás alapját több esetben a „párt jó hírnevének megsértése” adta. Az alábbiakban két, az olasz sajtót is bejárt eset leírásával és az érintettekkel készített interjúkból származó idézetekkel kívánjuk érzékeltetni a konfliktuskezelés fent leírt módját.

A szabályzatban rögzített eljárások megkerülésének egy egészen sajátos mintázata valósult meg a 2016-os bolognai önkormányzati választásokon induló polgármesterjelölt kiválasztása kapcsán. Habár a pártszabályzat egyértelműen előírja, hogy a helyi jelölteket online előválasztás keretében kell ki-

választani, Emilia-Romagna tartomány fővárosa esetében Grillo kivételt tett, és egyoldalúan bejelentette, hogy a párt polgármesterjelöltje a hozzá lojális politikusként számon tartott Massimo Bugani lesz (Il Fatto Quotidiano, 2015). Mivel a jelöltkiválasztás ezen módja nemcsak a párt szabályzatával, de annak szellemiségével is ellentétes, egy kevésbé ismert helyi aktivista, Lorenzo Andraghetti bejelentette, hogy szeretné jelöltként megmérgettni magát az online előválasztáson, hiszen a jelöltség bejelentésére megszabott határidő ekkor még nem járt le. A pártvezetés nem nézte jó szemmel Andraghetti kísérletét: a „staff” e-mailben közölte vele, hogy egy hét hónappal korábbi politikai rendezvényen való részvételével „megsértette a párt jó hírnevét”, ezért azonnali hatállyal kizárták a pártból, ami jelöltségét is ellehetetlenítette. Andraghetti elmondása szerint előre kalkulált vele, hogy ki fogják zárni, akciójának célja az volt, hogy választás elé állítsa a pártot: vagy képes a megújulásra, és elfogadja a felülről kinevezett jelölt megkérdőjelezését, vagy nyilvánosan tesz tanúbizonyságot a párt antidemokratikus működéséről. Andraghetti szándékait némileg árnyalja, hogy az online előválasztások demokratikus jellegéről is meglehetősen lesújtóan nyilatkozott:

„Az online szavazás egy nagyon előnyös gyakorlat, ha bizonyos feltételek mentén alkalmazzák, bizonyos tanúsítványokkal, nyílt forráskóddal. És egy nagy személyvesztés, ami a hiperdemokráciából hiperdiktatúrát csinálhat akkor, amikor a forráskód nem látható, nincs egy harmadik szervezet, amelyik kezeli a szavazást, és nincsenek külső megfigyelők, amik arra ösztökélnék a Casaleggio Associati back office-át, hogy igazolják a szavazatszámok hitelességét. Még Obama sem nyert volna Bugani ellen egy Casaleggio blogján tartott online szavazáson.” (Lorenzo Andraghetti, szóbeli közlés, 2017. október 23.)

Habár Massimo Bugani már csak nagyobb ismertségének köszönhetően is minden bizonnyal megnyerte volna az előválasztást, Andraghetti esete elsősorban arra világított rá, hogy a demokratikus folyamatok ideiglenesen mellőzhetőek az Öt Csillag Mozgalomban, amennyiben egy felülről kinevezett jelölt pozícióit veszélyeztetik, ezzel pedig a közvetlen demokrácia lényegét kérdőjelezzik meg.

A fenti esetnél még közvetlenebb és emiatt hevesebb ellenreakciókat kiváltó beavatkozásra a 2017-es genovai önkormányzati választás kapcsán került sor. A polgármesterjelölt kiválasztására kiírt online szavazáson csekély többséggel (362–338 arányban) Marika Cassimatis nyert, aki jó kapcsolatot ápolt a pártból korábban kizárt képviselők egy részével, ezért a párton belül kritikusként tartották számon. Az eredmények ismeretében Grillo egy, a blogján közzétett bejelentés (Grillo, 2017) formájában érvénytelennek nyilvánította a szavazást, mivel állítása szerint Cassimatis listájának több jelöltje „ismételten és folyamatosan” megsértette a párt jó hírnevét a korábban kizárt tagok

véleményének megosztásával. A kizárást – a belső szabályzatoktól eltérően – a párt támogatói nem hagyták jóvá online szavazás keretében. A megkérdőjelezhető döntés kapcsán Grillo azt kérte a párt támogatóitól, hogy „biz-zanak benne”. Cassimatis azonban – Andraghettivel ellentétben – jogi útra terelte a vitát, megkérdőjelezve Grillo jogosultságát arra, hogy egy érvényes szavazás eredményét megsemmisítse. A bíróság a pártból kizárt Cassimatis javára ítélt, ugyanakkor az Öt Csillag-logó használatához változatlanul nem kapott jogot, ezért az őt támogató képviselőjelöltekkel saját listával indult el a választáson, ahol a szavazatok marginális hányadát (1,08%) szerezte meg. Az ügy médiavisszhangja visszavetette az Öt Csillag Mozgalom választási szereplését is, amely szintén várokozásan alul (18,07%) teljesített.

Marika Cassimatis elmondása alapján az előválasztás eredményének megsemmisítése előtt semmilyen jelzést nem kapott arra nézve, hogy az indulásával kapcsolatban problémák merülhetnek fel. Cassimatis szerint az előválasztás eredményének eltörlése a párton belüli demokrácia végét jelentette az Öt Csillag Mozgalomban, és annak helyreállítására sem lát esélyt:

„Ma az Öt Csillag Mozgalom egy vezérelvű párt, amelyet egy magáncég kezel. Azt hiszem, semmi esély nincs arra, hogy visszatérjen ahhoz, ami eredetileg volt.” (Marika Cassimatis, szóbeli közlés, 2017. október 11.)

Habár az ügyben személyes érintettségük miatt elfogult disszidensek kritikája fenntartásokkal kezelendő, esetük arra mindenképpen rávilágít, hogy Beppe Grillo pártja az aktuális érdekei fényében kész megszegni saját játékszabályait, ami ugyanakkor aláássza az aktivisták közvetlen demokráciába vetett bizalmát is. Mindezt jelentősen megkönnyíti a helyi csoportok és a pártközpont közötti közvetítő intézmények (helyi, regionális pártszervezetek), illetve a Grillótól független belső ellenőrző szervek hiánya.

KONKLÚZIÓ, KITEKINTÉS

Ahogy azt a fenti elemzés megmutatta, az Öt Csillag Mozgalom egy, a helyi szervezetek és az informális pártvezetés által dominált dichotóm pártmodell hozott létre, amelyben a parlamenti párt mindkét oldalról erős megszorítások között működik. Ez a modell a kötött mandátumon alapuló „közvetlen parlamentarizmus” (Deseeris, 2017) megvalósulása is lehetne, amelyben valóban az „állampolgárok írják a törvényeket”, azonban a stratégiaileg fontos döntések azt mutatják, hogy a gyakorlatban a pártvezetés agendája bármikor felülírhatja a párttagok preferenciáit. A modell fenntarthatóságát különösen hátráltatja a helyi szervezetek intézményesülésének teljes hiánya, illetve az ebből fakadó konfliktusok egyoldalú kezelése. Grillo „kétarcú moz-

galmi pártja”, habár már semmiképpen nem tekinthető „meteorszerűnek” (Panebianco, 1988: 53.), hosszú távú fenntarthatóságának záloga a helyi szervezetek és a központ viszonyának átláthatóvá tétele, valamint a parlamenti képviselők autonómiájának legalább részleges helyreállítása. Ezek hiányában az Öt Csillag Mozgalom aligha lesz képes elkerülni a további zajos konfliktusokat, pártelhagyásokat, kizárásokat és az egymással rivalizáló helyi csoportok némelyikének feloszlását.

Az olaszországi közvélemény-kutatási adatok tükrében az Öt Csillag Mozgalom az ellenzék vezető erejeként várhatja a 2018 tavaszán esedékes parlamenti választásokat. Noha a párt helyi szinten már több fontos olasz nagyvárosban, köztük Rómában is kormányzati pozícióba került, az ambivalens helyi tapasztalatokat és a párt fent említett belső feszültségeit is figyelembe véve nyitott kérdés, hogy változtatnak-e azon korábbi megközelítésükön, hogy semmilyen más politikai erővel nem kötnek koalíciót, illetve hogy a mozgalom által életre hívott pártmodell elbírja-e a kormányzás terhét nemzeti szinten.

Interjúalanyok listája

Dátum	Név	Párton belüli tisztség
2015. 12. 04.	Roberto Fico	Parlamenti képviselő
2017. 09. 22.	Thomas de Luca	Önkormányzati képviselő/Terni/ Umbria tartomány
	Gianina Ciancio	Regionális képviselő/Szicília tarto- mány
2017. 09. 23.	Maria Grazia Carbonari	Regionális képviselő/Umbria tar- tomány
	Három, névtelenséget kérő önkormányzati képviselő	Umbria tartomány
	Paolo Ferrara	Önkormányzati képviselő/Róma/ Lazio tartomány
	Angelo Sturni	Önkormányzati képviselő/Róma/ Lazio tartomány
	Gianluca Perilli	Regionális képviselő/Lazio tarto- mány
	Alice Salvatore	A regionális képviselőcsoport ve- zetője/Liguria tartomány
2017. 09. 24.	Giovanni Piero Barulli	Polgármester/Mottola/Puglia tar- tomány
	Corrado La Fauci	Önkormányzati képviselő/Livorno/ Toszkána tartomány
2017. 10. 11.	Marika Cassimatis	A pártból kizárt polgármesterjelölt/ Genova/Liguria tartomány
2017. 10. 12.	Sara Visman	Önkormányzati képviselő/Velence/ Veneto tartomány
	Davide Scano	Önkormányzati képviselő/Velence/ Veneto tartomány
2017. 10. 19.	Danilo Toninelli	Parlamenti képviselő, a „Lex Iscritti” platform felelőse
	Massimo Bugani	Önkormányzati képviselő/Bolo- gna/Emilia Romagna tartomány, a „Sharing” platform felelőse
2017. 10. 23.	Lorenzo Andraghetti	A pártból kizárt polgármester-je- lölt/Bologna/Emilia-Romagna tar- tomány
2017. 10. 28.	Vittorio Bertola	A pártból informálisan kizárt ko- rábbi önkormányzati képviselő/To- rino/Piemonte tartomány

Az ehhez a tanulmányhoz kapcsolódó kutatást részben a Budapesti Közép-Európai Egyetem Alapítvány (CEUBPF) támogatta. Az itt kifejtett nézetek a szerzők saját véleményét képviselik, de nem feltétlenül tükrözik a CEUBPF véleményét.

JEGYZETEK

- ¹ A vizsgálatok olyan változásokat eredményeztek a belpolitikában, hogy sokan az 1946–1992 közti időszakot az Első Köztársaságnak, 1992–1994-et az átmenetnek és 1994-től a Második Köztársaság időszakának nevezik.
- ² A Tangentopoli-ügy miatt elbuktak a történelmi pártok, mint az Olasz Kereszténydemokrata Párt, az Olasz Kommunista Párt és az Olasz Szocialista Párt.
- ³ Az új választási rendszer szerint a képviselőházban a 630 parlamenti képviselő háromnegyedét, 475 főt – brit mintára – egymandátumos, egyéni képviseleti, relatív többségi rendszerben választották meg, és csak a fennmaradó egynegyed részt, 155 főt választottak az arányos rendszer szerint.
- ⁴ A 2008-ban kirobbant gazdasági világválság a nagy gazdasági világválság óta a legjelentősebbnek tartott gazdasági válság. A válság érzékenyen érintette az olasz bankokat is. 2008. október 13-án az olasz parlament vészhelyzeti csomagot fogadott el, hogy biztosítsa a betéteket, és stabilizálja a pénzügyi rendszert.
- ⁵ Ezen előírás fényében Beppe Grillo sem lehet a párt jelöltje, mivel egy halálos kimenetelű közlekedési balesetben való érintettsége miatt jogerősen elítélték.
- ⁶ A kutatás egy, a Podemos és az Öt Csillag Mozgalom pártszervezetét összehasonlító doktori disszertáció részeként készült, amelynek keretében az egyik szerző két hónapot töltött a firenzei Scuola Normale Superiorén (SNS) vendégkutatóként. A felhasznált interjúk (egy kivételével) ebben az időszakban készültek.
- ⁷ Az Öt Csillag Mozgalom képviselőire használt olasz köznyelvi kifejezés, amely Beppe Grillo nevének jelzősített formája.
- ⁸ Az Öt Csillag Mozgalom a közvetlen demokrácia megvalósításának égisze alatt több ízben kampányolt a képviselők kötött mandátumának bevezetése mellett, ez azonban ellentétes a hatályos olasz alkotmány előírásaival.
- ⁹ E gyakorlat nyomán egyes szerzők (Deseeris, 2017) úgy érvelnek, hogy ha az Öt Csillag Mozgalomban a közvetlen demokrácia nem is, a „közvetlen parlamentarizmus” egy sajátos formája mindenképpen megvalósul.
- ¹⁰ A pártból való kizárás a párton belüli nézeteltérések kezelésének domináns módja az Öt Csillag Mozgalomban, amelynek a párt számos választott képviselője áldozatul esett. Az alábbi példák relevanciáját az adja, hogy ezekben az esetekben a legkézzelfoghatóbb a helyi szint és a pártvezetés közötti konfliktus, ugyanakkor hasonló konfliktusokra más helyszíneken is sor került, e tanulmány írásakor legutóbb a 2017. novemberi szicíliai tartományi választások kapcsán.

- Appostoli, Adriana (2017): Il c.d. Rosatellum-bis. Alcune prime considerazioni. *Osservatorio Costituzionale*, Vol. 5., No. 3., 1–12. pp.
- Arter, David – Elina Kestilä-Kekkonen (2014): Measuring the Extent of Party Institutionalisation: The Case of a Populist Entrepreneur Party. *West European Politics*, Vol. 37., No. 5. 932–956. pp.
- Bolleyer, Nicole (2007): New Parties: Reflection or Rejection of the Cartel Party Model? In *ECPR General Conference, Pisa*, szeptember 6–8.
- Bolleyer, Nicole – Conor, Little – Felix-Christopher von Nostitz (2015): Implementing Democratic Equality in Political Parties: Organisational Consequences in the Swedish and the German Pirate Parties. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 38., No. 2., 158–178. pp.
- Bordignon, Fabio – Luigi Ceccarini (2013): Five Stars and a Cricket: Beppe Grillo Shakes Italian Politics. *South European Society and Politics*, Vol. 18., No. 4., 427–449. pp.
- Calise, M (2010): *Il partito personale*. Rome–Bari, Laterza.
- Canestrari, Marco – Nicola Biondo (2017): *Supernova: Com'è stato ucciso il MoVimento 5 Stelle*. (Szerzői magánkiadás.)
- Carty, R. Kenneth (2004): Parties as Franchise Systems the Stratarchical Organizational Imperative. *Party Politics*, Vol. 10., No. 1., 5–24. pp.
- Carty, R. Kenneth (2013): Are Political Parties Meant to Be Internally Democratic? In: Cross, William P. – Richard S. Katz (eds.): *The Challenges of Intra-Party Democracy*. Oxford, Oxford University Press, 11–27. pp.
- Chironi, Daniela – Raffaella Fittipaldi (2017): Social Movements and New Forms of Political Organization: Podemos as a Hybrid Party. *Partecipazione e Conflitto*, Vol. 10., No. 1., 275–305. pp.
- Conti, Nicolò – Vincenzo Memoli (2015): The Emergence of a New Party in the Italian Party System: Rise and Fortunes of the Five Star Movement. *West European Politics*, Vol. 38., No. 3., 516–34. pp.
- Corriere della Sera (2018): Grillo stacca il suo blog e si allontana da Casaleggio (che non lo gestirà più). Corriere.it. 2018. január 1. http://www.corriere.it/politica/18_gennaio_01/grillo-casaleggio-blog-movimento-5-stelle-fbe40b18-ef37-11e7-97e1-31c2bf5f7cef.shtml
- Della Porta, Donatella – Fernández, Joseba – Kouki, Hara – Mosca, Lorenzo (2017): *Movement parties against austerity*. Cambridge: Polity Press.
- De Prat, Cesáreo Rodríguez-Aguilera (2015): Semejanzas Y Diferencias Entre El Movimiento 5 Stelle Y Podemos. *Società Mutamento Politica*, Vol. 6., No. 11., 51–74. pp.
- Deseriis, Marco (2017): Direct Parliamentarianism: An Analysis of the Political Values Embedded in Rousseau, the ‘Operating System’ of the Five STAR Movement. In *International Conference for E-Democracy and Open Government (CeDEM)*, 15–25. pp. IEEE.
- Detterbeck, Klaus (2005): Cartel Parties in Western Europe? *Party Politics*, Vol. 11., No. 2., 173–91. pp.
- Fereday, Jennifer – Eimear Muir-Cochrane (2006): Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 5., No. 1., 80–92. pp.
- Gauja, Anika (2015): The Construction of Party Membership. *European Journal of Political Research*, Vol. 54., No. 2., 232–248. pp.

- Gobbi, Oliver (2012): Le centinaia di comitati delle Marche: in difesa del paesaggio. In: A. Pizzo – P. Sullo (eds.): *No Tav d'Italia. Facce e ragioni dei cittadini che difendono il territorio*. Napoli, Intra Moenia, 199–212. pp.
- Grillo, Giuseppe Piero (2017): Risultati: La lista per le comunali di Genova. *Il blog delle Stelle*. 17 March. http://www.beppegrillo.it/2017/03/votazione_la_lista_per_le_comunali_di_genova.html
- Harmel, Robert – Lars Svasand (1993): Party Leadership and Party Institutionalisation: Three Phases of Development. *West European Politics*, Vol. 16., No. 2., 67–88. pp.
- Hartleb, Florian (2013): Anti-Elitist Cyber Parties? *Journal of Public Affairs*, Vol. 13., No. 4. 355–69 pp.
- Hopkin, Johnathan – Caterina Paolucci (1999): The business firm model of party organization: Cases from Spain and Italy. *European Journal of Political Research*, Vol. 35., 307–339. pp.
- Il Fatto Quotidiano (2015): M5S Bologna, Imbarazzo Tra Parlamentari per La Candidatura Di Bugani Senza Primarie. E Di Battista Annulla Banchetto. December 7, 2015. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2015/12/07/m5s-bologna-imbarazzo-tra-i-parlamentari-per-la-candidatura-di-bugani-senza-primarie-e-di-battista-annulla-banchetto/2285203/>.
- Katz, Richard S. (2001): The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy. *Party Politics*, Vol. 7., No. 3., 277–296. pp.
- Katz, Richard S. – Peter Mair (1993): The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization. *American Review of Politics*, Vol. 14., 593–617. pp.
- Katz, Richard. S. – Peter Mair (1995): Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, Vol. 1., No. 1., 5–28. pp.
- Kitschelt, Herbert (1989): *The Logics of Party Formation: Ecological Politics in Belgium and West Germany*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kitschelt, Herbert (2006): Movement Parties. In: Katz, Richard S. – William Crotty (eds.): *Handbook of Party Politics*. SAGE Publications, 278–290. pp.
- Kriesi, Hanspeter (2012): The Political Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe: Electoral Punishment and Popular Protest. *Swiss Political Science Review*, Vol. 18., No. 4., 518–22. pp.
- Kriesi, Hanspeter (2015) Political Mobilization in Times of Crises: The Relationship between Economic and Political Crises. In: *Austerity and Protest: Popular Contention in Times of Economic Crisis*. Edited by Marco Giugni and Maria Grasso. London, UK, Routledge, 19–33. pp.
- Kosiara-Pedersen, Karina – Susan Scarrow – Emilie Van Haute (2014): Variations in Party Affiliation: Does Form Shape Content? In *ECPR Joint Sessions of Workshops, Salamanca, April*, 10–15. pp.
- Körösesnyei András – Patkós Veronika (2017): Variations for Inspirational Leadership: The Incumbency of Berlusconi and Orbán. *Parliamentary Affairs*, Vol. 70., No. 3., 611–632. pp.
- Lanzone, Elisabetta (2015): *Il Movimento 5 Stelle: Il popolo di Grillo dal web al Parlamento*. Edizione Epoké.
- Lanzone, Maria Elisabetta – Stefano Rombi (2014): Who Did Participate in the Online Primary Elections of the Five Star Movement (M5S) in Italy? Causes, Features and Effects of the Selection Process. *Partecipazione E Conflitto*, Vol. 7., No. 1., 170–91. pp.
- Laver, Michael – Norman Schofield (1990): *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*. Comparative European Politics. Oxford [England]: Oxford University Press.

- Mair, Peter – Ingrid Van Biezen (2001): Party Membership in Twenty European Democracies, 1980–2000. *Party Politics*, Vol. 7., No. 1., 5–21. pp.
- Mandák Fanni (2016): A politika prezidencializációja – Magyarország, Olaszország. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, Vol. 4., 110–119. pp.
- Margetts, Helen (2001): The Cyber Party. *ECPR Joint Sessions*. London.
- Margetts, Helen (2006): Cyber Parties. In Katz, R. S. – William Crotty (eds.): *Handbook of party politics*. Thousand Oaks, CA – London, Sage Publications. 528–535. pp.
- Mikola Bálint (2017): Online Primaries and Intra-Party Democracy: Candidate Selection Processes in Podemos and the Five Star Movement. *IDP. Revista de Internet, Derecho Y Política*, No. 24., 37–49. pp.
- Molnár Anna (2015): Az olasz politika viharai. Úton a harmadik köztársaság felé? In: Ferwagner Péter Ákos – Garaczi Imre – Kalmár Zoltán (szerk.): *Mediterrán perspektívák*. Budapest, Stratégiakutató Intézet, 249–283. pp.
- Mosca, Lorenzo (2014): The Five Star Movement: Exception or Vanguard in Europe? *The International Spectator*, Vol. 49., No. 1., 36–52. pp.
- MoVimento 5 Stelle (2012): Regole per candidarsi e votare per le liste del MoVimento 5 Stelle alle politiche 2013. http://www.beppegrillo.it/movimento/regole_politiche_2013.php#liste
- MoVimento 5 Stelle (2016): Non-Statuto. <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/materiali-bg/Regolamento-Movimento-5-Stelle.pdf>
- MoVimento 5 Stelle (2017): Codice di comportamento eletti MoVimento 5 Stelle in Parlamento. http://www.beppegrillo.it/movimento/codice_comportamento_parlamentare.php
- Panbianco, Angelo (1988): *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge Studies in Modern Political Economies. Cambridge, [England], Cambridge University Press.
- Pasquino, Gianfranco (2015): Italy Has yet Another Electoral Law. *Contemporary Italian Politics*, Vol. 7., No. 3., 293–300. pp.
- Passarelli, Gianluca – Dario Tuorto (2016): The Five Star Movement: Purely a Matter of Protest? The Rise of a New Party between Political Discontent and Reasoned Voting. *Party Politics*, Online first.
- Pedersen, Helene Helboe (2010): How Intra-Party Power Relations Affect the Coalition Behaviour of Political Parties. *Party Politics*, Vol. 16., No. 6., 737–754. pp.
- Poguntke, Thomas – Susan E. Scarrow – Paul D. Webb – Elin H. Allern – Nicholas Aylott – Ingrid van Biezen – Enrico Calossi (2016): Party Rules, Party Resources and the Politics of Parliamentary Democracies: How Parties Organize in the 21st Century. *Party Politics*, Vol. 22., No. 6., 661–78. pp.
- Poguntke, Thomas – Susan Scarrow – Paul Webb (2016): Political Party Database Round 1a, doi:10.7910/DVN/0NM7KZ, Harvard Dataverse, V1.
- Repubblica (2016): M5s, Grillo: 'Il Direttorio Non Esiste Più'. E Sfida Renzi: 'Pronto a Sostenerlo Se Si Scontra Veramente Con l'Ue. *Repubblica.it*. November 11, 2016. http://www.repubblica.it/politica/2016/11/11/news/grillo_direttorio_m5s-151827981/.
- Repubblica (2017): Rosatellum bis: la nuova legge elettorale. *Repubblica.it*. Október 26, 2017. http://www.repubblica.it/politica/2017/09/22/news/rosatellum_bis_scheda-176193741/

- Scarrow, Susan E. (2014): *Beyond Party Members: Changing Approaches to Partisan Mobilization*. Oxford, Oxford University Press.
- Thomas, David R. (2006): A General Inductive Approach for Analyzing Qualitative Evaluation Data. *American Journal of Evaluation*, Vol. 27., No. 2., 237–46. pp.
- Tronconi, Filippo (ed.) (2015): *Beppe Grillo's Five Star Movement*. Farnham: Ashgate.
- Van Biezen, Ingrid (2000): On the Internal Balance of Party Power Party Organizations in New Democracies. *Party Politics*, Vol. 6., No. 4., 395–417. pp.
- Van Biezen, Ingrid – Peter Mair – Thomas Poguntke (2012): Going, Going,... Gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, Vol. 51., No. 1., 24–56. pp.
- Vittori, Davide (2017): Podemos and the Five Stars Movement: Divergent Trajectories in a Similar Crisis. *Constellations*, Vol. 24., No. 3., 324–38. pp.